

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.9>

УДК 330.3

*Б. Ю. Кишакевич,
д. е. н., професор, професор кафедри зовнішньоекономічної та митної
діяльності, Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5721-8543>
А. О. Лучаківський,
к. е. н., начальник відділу програмного забезпечення та інтеграцій управління
ІТ розробки, АТ АКБ «Львів»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2441-8649>
П. Т. Мурдза,
аспірант, Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9675-6928>
І. В. Киричук,
аспірант, Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9538-5515>*

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

*В. Kyshakevych,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of External
Economic and Foreign Affairs, National University “Lviv Polytechnic”
А. Luchakivsky,
Head of the Department of Software and Integrations of IT Development
Management, JSC AKB "Lviv"
P. Murdza,
Postgraduate student, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
І. Kyrychuk,
Postgraduate student, National University “Lviv Polytechnic”*

CURRENT CHALLENGES AND THREATS TO THE FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті проаналізовано ключові загрози зовнішньоекономічній безпеці України в умовах сучасних світових викликів та військової агресії Росії. Показано, що триваючий військовий конфлікт викликає значну невизначеність, яка негативно впливає на всі сфери економічного життя, у тому числі на інвестиції та торговельні відносини. Пошкодження виробничих потужностей і логістичної інфраструктури обмежують експортні можливості України та спричиняють зростання вартості імпорту. Підвищені ризики у сферах безпеки, економіки та політики відлякує іноземних інвесторів, що веде до зменшення обсягів інвестицій в українську економіку. Нестабільність у постачанні енергоресурсів і висока залежність від імпорту підвищують уразливість України у сфері енергетики. Нестабільність на фронті може викликати коливання курсу національної валюти, що ускладнює макроекономічне планування та управління. Аргументовано, що продовження конфлікту може ускладнити відносини з деякими країнами та обмежити доступ до міжнародних ринків та ресурсів, необхідних для економічного розвитку. Показано, що у контексті постійної російської агресії, зміцнення зовнішньоекономічної безпеки України вимагає інтенсифікації дипломатичних зусиль, пошуку ефективних стратегій для розширення економічного спектру та підсилення макроекономічного регулювання.

The article analyzes the key threats to Ukraine's foreign economic security in the context of modern challenges and Russian military aggression. It is shown that the ongoing military conflict causes significant uncertainty, negatively affecting all areas of economic life, including investment and trade relations. Damage to production facilities and logistics infrastructure limits Ukraine's export capabilities and entails an increase in the cost of imports. Increased risks in the areas of security, economics and politics discourage foreign investors, which leads to a decrease in investment in the Ukrainian economy. Instability in energy supplies and high dependence on imports increase Ukraine's energy vulnerability. Instability at the front can cause fluctuations in the value of the national currency, which complicates

macroeconomic planning and management. It is argued that the continuation of the conflict could complicate relations with some countries and limit access to international markets and resources necessary for economic development. It is shown that in the context of constant Russian aggression, strengthening Ukraine's foreign economic security requires intensifying diplomatic efforts, searching for effective strategies to expand the economic spectrum and strengthening macroeconomic regulation. The negative balance of Ukraine's foreign trade balance in 2023 has grown significantly compared to the previous year, posing a great threat to the country's economic stability. The sharp decline in investment attractiveness came amid a significant deterioration in the investment climate, particularly due to uncertainty, crumbling infrastructure and disruptions in supply chains. It was shown that the Ukrainian economy has demonstrated resilience, thanks to the successful recovery and maintenance of macroeconomic and financial stability, achieved thanks to significant international support. At the same time, the prospects for recovery remain uncertain with major risks associated mainly with prolonged military uncertainty.

Ключові слова. *Зовнішньоекономічна безпека, інвестиційна привабливість, зовнішньоторговельне сальдо, експорт, імпорт, прямі іноземні інвестиції.*

Keywords. *Foreign economic security, investment attractiveness, foreign trade balance, export, import, direct foreign investment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Російська агресія серйозно вплинула на українську економіку, спричинивши значні збитки, знищення інфраструктури та значне скорочення експортного потенціалу. Аналіз цих загроз є необхідним для розробки стратегій відновлення економічної стабільності та зменшення залежності від російських енергетичних ресурсів. Війна призвела до переорієнтації української зовнішньої торгівлі від

традиційних ринків, зокрема Росії, до інших країн. Вивчення нових торговельних шляхів та потенційних ринків допоможе Україні забезпечити диверсифікацію своєї економіки та зменшити ризики, пов'язані з односторонніми економічними зв'язками. Залучення іноземних інвестицій є критично важливим для відновлення української економіки. Аналіз викликів та загроз дозволить Україні краще зрозуміти, які фактори можуть відлякувати інвесторів, та розробити стратегії їх усунення. Забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є важливим для захисту національних інтересів України. Це включає захист від неконтрольованого впливу іноземних держав, особливо у критично важливих секторах, таких як енергетика та телекомунікації. Розуміння та вирішення зовнішньоекономічних викликів та загроз зміцнить міжнародну позицію України, підвищить її авторитет на міжнародній арені та сприятиме залученню міжнародної підтримки та співробітництва.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам аналізу ключових чинників, які впливають на економічну безпеку України в умовах свійського стану присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Дослідження даної проблеми, особливо у контексті агресії Росії, здебільшого проводять такі міжнародні фінансові організації, як Міжнародний валютний фонд [1], Світовий банк [6], Європейський Союз [8] та інші, які здійснюють економічну підтримку України. У роботах Кишакевича Б. [3], Марутяна Р. [4], Григорової-Беренди Л. [5], Самойлюка М. [7] основна увага приділена теоретичному обґрунтуванню зовнішньоекономічної безпеки та аналізу ключових чинників, які впливають на неї. Проте дослідженню сучасних загроз та викликів зовнішньоекономічній безпеці України в умовах військового стану приділено не достатньо уваги.

Мета статті – аналіз актуальних загроз та викликів зовнішньоекономічній безпеці України.

Виклад основного матеріалу. У 2022 році, згідно з даними Світового банку, Україна зазнала значного зростання рівня бідності, який збільшився з 5,5% населення до 24,2% [6]. Це означає, що війна спричинила збідніння

додаткових 7,1 мільйона українців, знищивши 15 років соціально-економічного прогресу. Україна, як один із провідних світових експортерів сільськогосподарських продуктів, таких як кукурудза, ячмінь і пшениця, сьогодні стикається із серйозними проблемами продовольчої безпеки. Відповідно до оцінок Всесвітньої продовольчої програми ООН, кожна третя українська родина має недостатньо продовольства, при цьому в деяких регіонах на сході та півдні країни цей показник досягає кожного другого домогосподарства.

У цьому контексті важливим є забезпечення зовнішньоекономічної безпеки, як важливого компоненту національної безпеки, який відповідає за захист та стабілізацію економіки країни від зовнішніх загроз і ризиків. Вона включає у себе заходи щодо забезпечення стабільності валютних курсів, балансування торговельного балансу, залучення та захисту іноземних інвестицій, а також ефективну взаємодію з міжнародними економічними інституціями та контроль за дотриманням міжнародних санкцій. У системі національної безпеки зовнішньоекономічна безпека відіграє критичну роль, оскільки економічна стабільність є основою для соціальної стабільності та обороноздатності країни. Вона сприяє підтримці високого рівня життя населення, забезпечує умови для розвитку бізнесу і промисловості, а також зміцнює міжнародні позиції держави.

В Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України вказується на те, що зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці [2].

Зовнішньоекономічна безпека вимагає координації між різними урядовими установами, включаючи міністерства економіки, фінансів, зовнішніх справ, а також центральний банк і митні органи. Вона також залежить від глобальних економічних умов, міжнародної кон'юнктури і політичних відносин

з іншими країнами. Ефективне управління зовнішньоекономічною безпекою допомагає країні адаптуватися до змін у світовій економіці, мінімізувати ризики, що виникають від непередбачуваних економічних криз, та сприяє тривалому економічному зростанню.

Вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року створило значні виклики для зовнішньоекономічної безпеки України. Протягом 2022 року валовий внутрішній продукт України зазнав зниження на приблизно 30% а велика частина інфраструктури країни зазнала руйнувань (див. рис. 1 та рис. 2.) . Усе це спричинило виникнення цілої низки загроз для зовнішньоекономічної безпеки країни, а саме:

- **Руйнування інфраструктури.** Обстріли та бойові дії призвели до значних руйнувань виробничих потужностей, логістичної інфраструктури та аграрного сектору. Це ускладнює здатність України вести експортну діяльність та залучати інвестиції.
- **Обмеження торгівлі.** Війна спричинила тимчасове закриття морських портів, що важливо для експорту зерна та інших товарів, що утруднює торгівлю з іншими країнами.
- **Зниження інвестиційної привабливості.** Ризики, пов'язані з безпекою в країні, можуть стримувати іноземні прямі інвестиції. Багато компаній переглядають свої інвестиційні плани в регіоні через невизначеність і високий рівень ризику.
- **Енергетична безпека.** Україна зазнала втрат у доступі до традиційних джерел енергії, зокрема через атаки на енергетичну інфраструктуру. Це створює ризики для енергетичної незалежності та стабільності.
- **Гуманітарні кризи.** Велика кількість внутрішньо переміщених осіб та потреба в гуманітарній допомозі можуть перевантажити внутрішні ресурси та вплинути на економічну стабільність.

Ці загрози вимагають комплексного підходу для відновлення інфраструктури, забезпечення енергетичної безпеки, відновлення міжнародних торговельних зв'язків та залучення нових інвестицій.

Вторгнення Росії в Україну мало значний вплив на зовнішньоекономічне сальдо України, що відображає різницю між сумою експорту та імпорту країни (рис. 4). Україна є одним зі світових лідерів у виробництві та експорті зерна. Війна призвела до зниження аграрного виробництва через знищення сільськогосподарських угідь, а також через блокування ключових портів на Чорному морі, що ускладнило експорт.

Через знищення інфраструктури та втрату джерел енергії Україні довелося збільшити імпорт енергоносіїв для задоволення внутрішніх потреб. Великі обсяги імпорту військової продукції та гуманітарної допомоги з-за кордону також відіграли свою роль у зміні сальдо. Вищезазначені фактори спричинили збільшення дефіциту торгового балансу. З одного боку, скорочення експортного потенціалу призвело до зниження валютних надходжень, а з іншого — зростання імпорту, особливо енергоресурсів та військової продукції, збільшило витрати.

Для відновлення економічної рівноваги Україна потребує залучення міжнародної допомоги та інвестицій для відновлення інфраструктури та відновлення експортного потенціалу. Важливими є також диверсифікація експорту та пошук нових ринків збуту, досягнення енергетичної незалежності шляхом розвитку відновлюваних джерел енергії та зменшення залежності від імпортованих енергоресурсів. Ці заходи мають важливе значення для відновлення зовнішньоекономічного сальдо та загальної економічної стабільності України.

На думку фахівців МВФ, економічне майбутнє України залишається надзвичайно непевним, і країна відповідає критеріям нової політики Міжнародного валютного фонду, яка передбачає кредитування на умовах високої невизначеності. Відмінно від звичайних програм МВФ, що орієнтуються на основний сценарій, в Україні можливі різні розвитку подій, головним чином через невизначеність кінця війни. За негативним сценарієм, військові дії можуть загостритися та тривати досить довго, що негативно вплине на економічну активність, ускладнить повернення емігрантів та призведе до додаткових руйнувань інфраструктури [1].

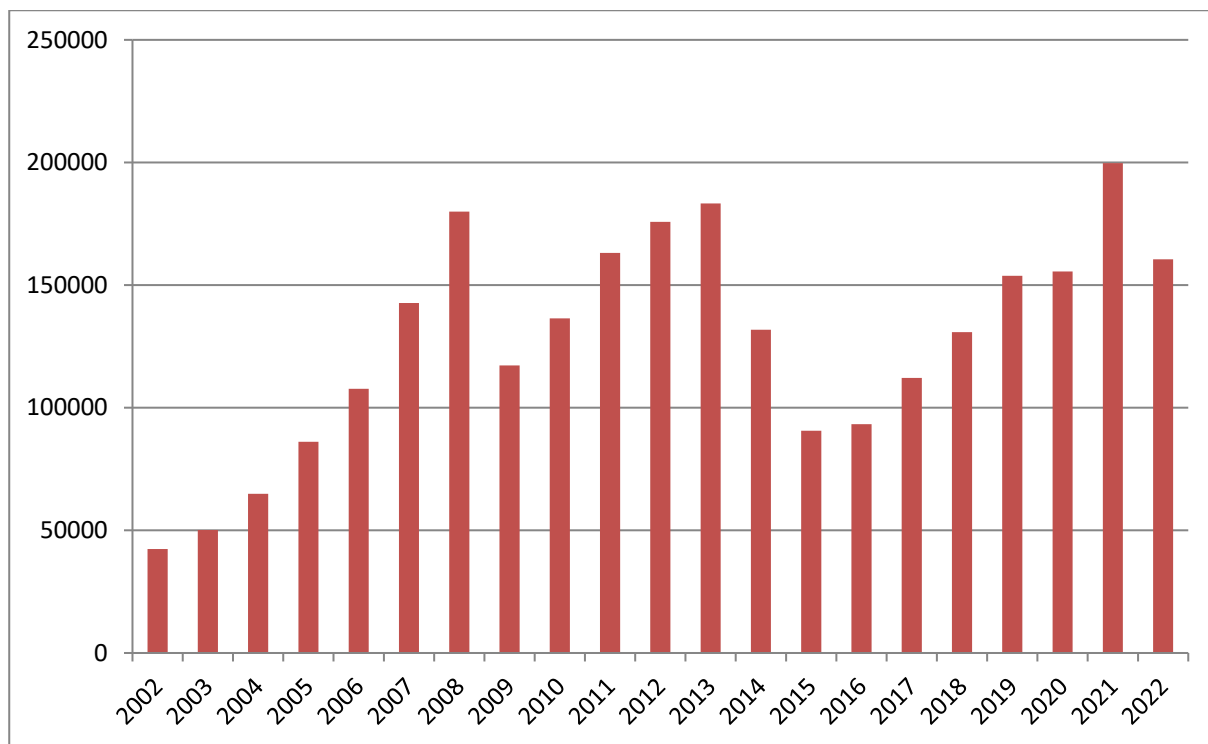

Рис. 1. Номінальний ВВП, млн. дол. США
Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

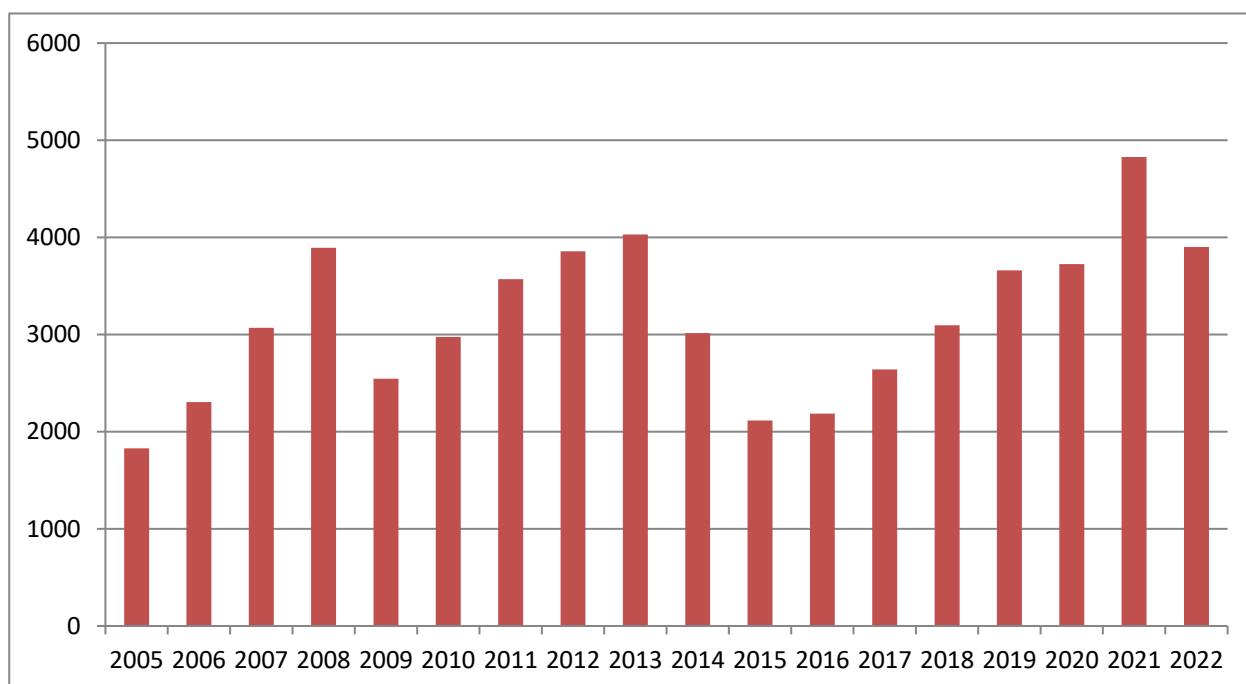

Рис. 2. Номінальний ВВП на душу населення
Джерело: побудовано авторами на основі даних [8]

Інвестиційна привабливість України значно знизилася через російське вторгнення у 2022 році. За даними UNCTAD, прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну впали з 7.3 мільярда доларів у 2021 році до лише 848 мільйонів доларів

у 2022 році (рис. 3). Це різке зниження відбулося на тлі значного погіршення інвестиційного клімату, зокрема через невизначеність, руйнування інфраструктури та перерви у ланцюгах поставок. Незважаючи на військові дії, уряд України намагається залучити іноземне інвестування, орієнтуючись на такі сектори, як технології, агропромисловість, чиста енергія та оборона.

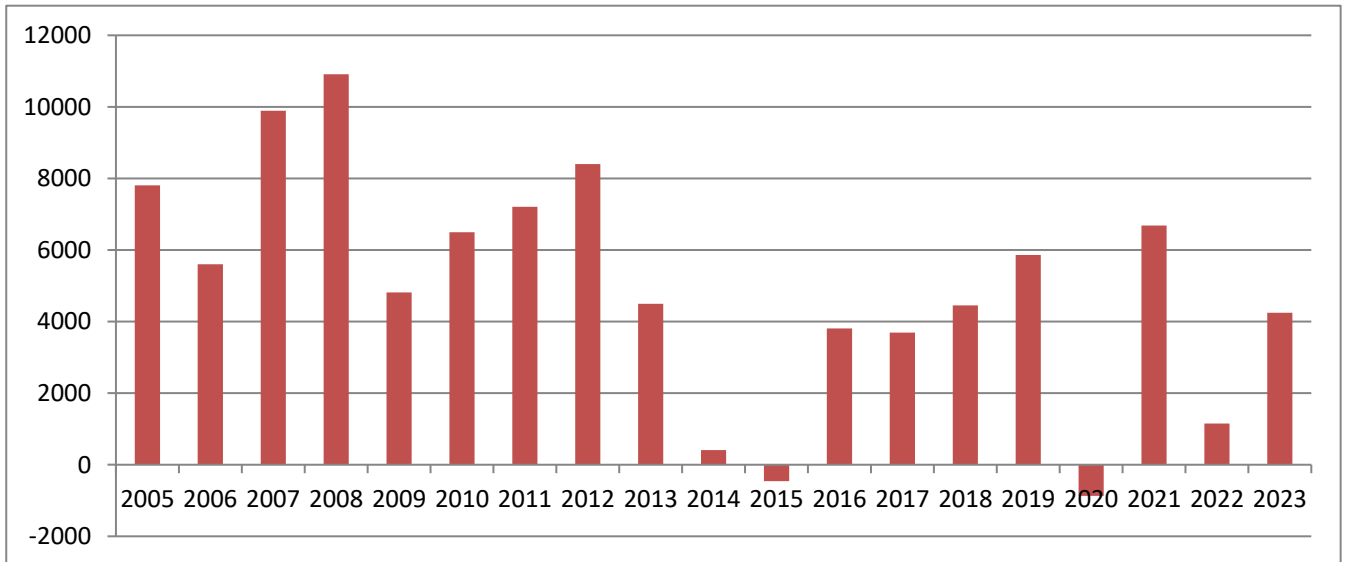

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції в Україну в млн. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7]

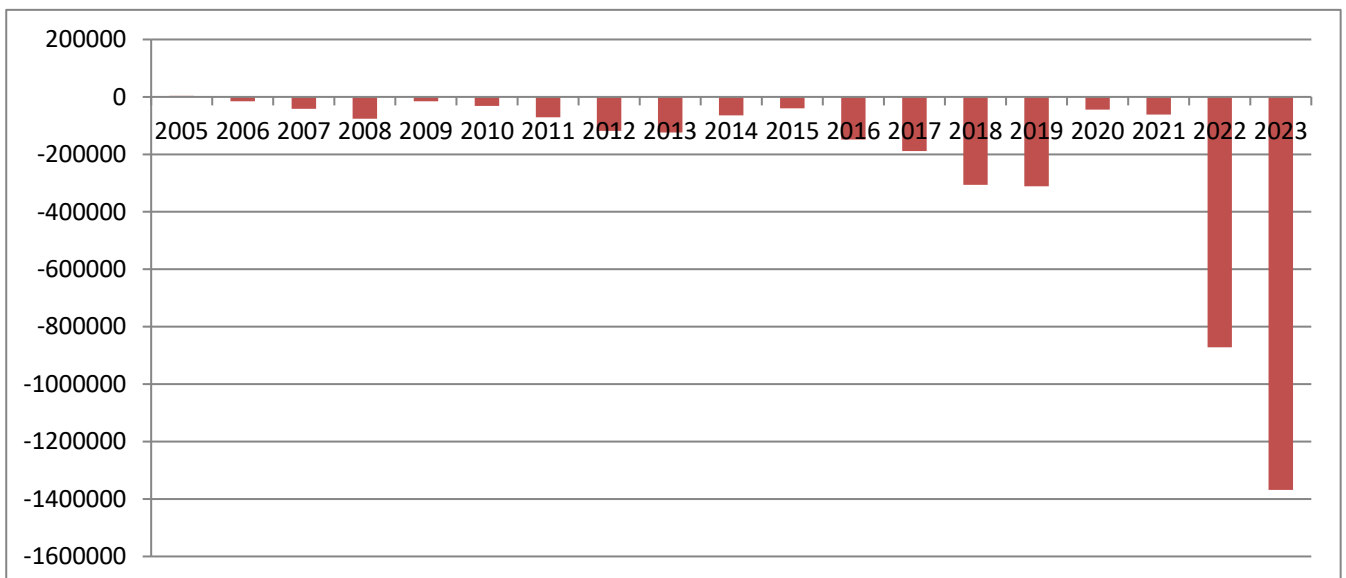

Рис.4. Сальдо зовнішньоторговельного балансу України в млн. грн.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7]

Незважаючи на це, українська економіка продемонструвала стійкість, завдяки успішному відновленню та збереженню макроекономічної та фінансової стабільності, досягнутому завдяки значній міжнародній підтримці. Водночас, перспективи відновлення залишаються непевними з великими ризиками, пов'язаними переважно з тривалою військовою невизначеністю. Ключовим є продовження отримання зовнішнього фінансування на сприятливих умовах, що відбувається своєчасно та передбачувано, для підтримки реформ.

Підтримка соціально вразливих верств населення продовжує залишатися критично важливою. Для 40% найменш забезпечених домогосподарств, пенсії та соціальні виплати, які забезпечують старші люди, які живуть у бідності або мають незахищений статус, становлять більше 70% їх загального доходу. При цьому, понад 90% цих осіб отримують соціальні виплати регулярно та без затримок.

В умовах триваючої війни, державні фінанси України зазнають значного навантаження. Ефективне зовнішнє фінансування та активні дії на внутрішньому ринку є критичними для забезпечення потреб України у фінансах та підтримання стабільності на макроекономічному та фінансовому рівнях. Також необхідні енергійні політичні заходи для підтримання фіскальної та боргової стійкості. Збільшення доходів відіграє важливу роль у фінансуванні потреб країни, в тому числі у реконструкції та соціальних витратах. Фіскальні пріоритети мають на увазі реалізацію Стратегії національних доходів, уникнення політик, що зменшують податкову базу та вдосконалення реформ, які зміцнюють середньострокове бюджетне планування, довіру до бюджету, управління фіскальними ризиками та прозорість, а також управління державними інвестиціями.

Реформування системи антикорупційного управління та адміністрування є критично важливим для зниження ризиків корупції, підвищення довіри громадськості та донорів. Ефективні структурні реформи в галузях управління державними інвестиціями, державного адміністрування та бізнес-середовища

можуть закласти основу для потужного, збалансованого та сталого зростання в період реконструкції та сприяти інтеграції України в ЄС. Комплексна стратегія відновлення також важлива для зниження фіскальних ризиків та підвищення ефективності використання коштів. Адекватний вибір політик та реформ може допомогти залучити мігрантів назад до країни, збільшити інвестиційні потоки та стимулювати зростання продуктивності, необхідне для підтримки тривалого високого економічного зростання в майбутньому.

Розподіл загроз зовнішньоекономічній безпеці за впливом та імовірністю настання в 2023 р. на основі розрахунків фахівців Національного інституту стратегічних досліджень подано в табл. 1. На їх думку найбільш ризикованими є значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів та утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики.

Таблиця 1. Результати розподілу загроз зовнішньоекономічній безпеці за впливом та ймовірністю настання в 2022–2023 рр.

Зовнішньоекономічна безпека	Імовірність 2023	Вплив 2022
Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів	4/4	5/4
Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики	4/4	5/5
Зростання негативного сальдо торговельного балансу	4/4	4/4
Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту	4/4	3/3
Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності	3/3	нд
Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні	3/4	4/3

Джерело: на основі [9]

Негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу України в 2023 році зросло значно порівняно з попереднім роком, становлячи велику загрозу для економічної стабільності країни. За перші три квартали 2023 року, дефіцит торгівлі склав 19.402 мільярда доларів, що є в 3.2 рази більше порівняно з 6.026 мільярдами доларів у тому ж періоді 2022 року. Експорт товарів з України

зменшився на 17.8%, досягнувши 27.145 мільярдів доларів, тоді як імпорту зріс на 19.2% до 46.547 мільярдів доларів. Ці зміни у торгівлі привели до зниження співвідношення експорту до імпорту з 0.85 у 2022 році до 0.58 у 2023 році.

Зростання дефіциту торгівлі (див. рис. 4) впливає на економіку країни, зокрема через збільшення зовнішнього боргу та тиск на національну валюту. Важливо, що для покращення цієї ситуації країні потрібно стимулювати експортну діяльність і знижувати залежність від імпортованих товарів, а також проводити структурні реформи для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Згідно з останнім звітом про швидку оцінку збитків і потреб (RDNA3), опублікованим у лютому 2024 році, вартість відновлення України оцінюється в 486 мільярдів доларів на наступні десять років. Це включає потреби як у державному, так і у приватному фінансуванні. Особливо значні потреби існують у таких сферах, як житлове будівництво, транспорт, торгівля та промисловість, аграрний сектор, енергетика, соціальний захист, а також у боротьбі з ризиками вибухів [6]. Оскільки конфлікт затягнувся, шлях до відновлення України буде тривалим. Донорська підтримка досі була значною, оскільки міжнародні партнери об'єднують зусилля для допомоги в відбудові країни. Однак, потреби України в фінансуванні, як нині, так і в майбутньому, залишаються колосальними. Ключовими будуть інвестиції з боку приватного сектору та реформи, які сприятимуть поліпшенню інвестиційного клімату.

Проте Україна демонструє позитивні економічні показники, що відзначено в останніх звітах Європейського Союзу та Міжнародного Валютного Фонду. Ці оцінки, які раніше могли здаватися критичними, тепер приймаються як високі похвали. Зокрема, МВФ у своєму звіті за грудень 2023 року зазначив, що незважаючи на військовий конфлікт, країна зазнала несподівано сильного відновлення та демонструє стійкий прогрес у реформах.

Висновки. До основних загроз зовнішньоекономічній безпеці України в контексті триваючої агресії Росії та глобальних викликів включають слід віднести політичну та військову нестабільність, оскільки продовження

військового конфлікту з Росією створює значну невизначеність, яка впливає на всі аспекти економічних відносин, включаючи інвестиції та торгівлю. Руїнування інфраструктури та нестабільність в регіоні ускладнюють логістику і поставки, знижуючи експортний потенціал України та підвищуючи вартість імпорту. Ризики, пов'язані з безпекою, економічною та політичною невизначеністю, стримують іноземних інвесторів, що призводить до зниження обсягів іноземних інвестицій в Україну. Відсутність стабільних і диверсифікованих джерел енергії та залежність від імпорту енергоресурсів з інших країн ставить Україну в уразливе становище. Військові дії та політична нестабільність можуть призвести до волатильності національної валюти, що підриває макроекономічну стабільність. Триваючий конфлікт може ускладнити відносини з деякими міжнародними партнерами і обмежити доступ до міжнародних ринків та ресурсів.

Виклики, які стоять перед зовнішньоекономічною безпекою України в контексті триваючої російської агресії, вимагають активізації української дипломатії, пошуку ефективних рішень для диверсифікації економіки та зміцнення макроекономічного управління, щоб забезпечити довгострокову стабільність та розвиток України.

Література

1. Amid War, Ukraine Is Maintaining Macroeconomic Stability and Embarking on Reforms. International Monetary Fund. 2023. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/04/05/cf-amid-war-ukraine-is-maintaining-macroeconomic-stability-and-embarking-on-reforms>

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

3. Кишакевич Б.Ю. Стрес-тестування економічного капіталу банку на основі однофакторних моделей. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2011. 21.02. 210 – 219.
4. Марутян Р. Зовнішньоекономічна безпека як ключова складова економічної безпеки України. Наукові перспективи. 2022. 7(25). 577-586
5. Григорова-Беренда Л. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози. Проблеми економіки. 2010. 2. 39-46.
6. The World Bank In Ukraine. World Bank. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview>
7. Samoiliuk M. Ukraine War Economy Tracker. Centre for Economic Strategy. 2024. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>
8. Ukraine: Gross domestic product (GDP) from 1996 to 2028. Statista. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/296140/ukraine-gross-domestic-product/>
9. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Експертно-аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf>

References

1. International Monetary Fund (2023), “Amid War, Ukraine Is Maintaining Macroeconomic Stability and Embarking on Reforms”, available at: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/04/05/cf-amid-war-ukraine-is-maintaining-macroeconomic-stability-and-embarking-on-reforms> (Accessed 10 May 2024).
2. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order “On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Accessed 10 May 2024).

3. Kyshakevych, B. (2011), “ Stress testing of the bank's economic capital based on one-factor models”, Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy, vol. 21.02, pp. 210 – 219.
4. Marutyan, R. (2022), “External economic security as a key component of the economic security of Ukraine”, Naukovi perspektyvy, vol. 7(25), pp. 577-586.
5. Hryhorova-Berenda, L. (2010), “External economic security: essence and threats”, Problemy ekonomiky, vol. 2, pp. 39-46.
6. World Bank (2024), “The World Bank In Ukraine”, available at: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview> (Accessed 10 May 2024).
7. Samoiliuk, M. (2024), “Ukraine War Economy Tracker. Centre for Economic Strategy”, available at: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/> (Accessed 10 May 2024).
8. Statista (2024), “Ukraine: Gross domestic product (GDP) from 1996 to 2028”, available at: <https://www.statista.com/statistics/296140/ukraine-gross-domestic-product/> (Accessed 10 May 2024).
9. National Institute of Strategic Studies (2024), “Actual challenges and threats to the economic security of Ukraine in the conditions of martial law. Expert analytical report”, available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf> (Accessed 10 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024 р.